

*Лікінер К.В.,
ад'юнкт кафедри цивільного права
Національної академії внутрішніх справ
України, м. Київ*

СВОБОДА НА ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН

Митання про свободу на пересування та вибір місця проживання розглядається дуже стисло в науці цивільного права України взагалі. Місце проживання виступає однією з індивідуалізуючих ознак особи, а право на його вибір забезпечується більш широким правом - правом на пересування. Необхідність більш детального розгляду цих особистих немайнових прав людини обумовлена переходом до побудови правового цивілізованого суспільства в нашій країні, в якій значно підвищується роль саме цих прав. Особисте немайнове право, пов'язане з пересуванням та вибором місця постійного проживання визначає соціально-правове становище особистості в суспільстві та закріплено у Всезагальній декларації прав людини, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року і Конституцією України.

Виступаючи одним із особистих немайнових прав особи, свобода у пересуванні та виборі постійного місця проживання володіє специфічними, характерними рисами. По-перше, дані цивільні правовідносини є особистими, що вказує на їх приналежність до конкретного суб'єкта правовідношення і існування нематеріальних благ не у зв'язку із їх носієм неможливо. Тому вони не можуть бути відчужені. По-друге, вказані правовідносини не мають майнового (матеріального) змісту, що відображає їх особливості існування у нематеріальному середовищі суспільства. Однак, треба зазначити, що з реалізацією особою цих прав можуть виникнути і відносини, що мають майновий характер (наприклад, при зміні місця проживання особа може вступити у відносини купівлі – продажу будинку). І, по-третє, право на пересування та вибір місця проживання належить до абсолютних прав, так як їх носію протистоїть невизначена кількість зобов'язаних осіб, кожна з яких зобов'язана утримуватися від порушення цього права.

Свобода на пересування і вибір місця проживання не є лише вольовим феноменом особи. Вона об'єктивується, тобто знаходить свій реальний вираз у практичній дії, вчинку, так як вона по своїй природі є активною. Свобода, взагалі, визначається як усвідомлена необхідність і дії людини згідно її знань, можливість і здатність вибору в своїх діях.¹ Оцінка людиною своїх спонукальних мотивів має значення тільки як передумова практичного діяння. Свобода в кінцевому результаті виступає як акт поведінки індивіда. В даному сенсі область свободи ототожнюється зі сферою практичної життєдіяльності особи.

Згідно з чинним законодавством України під місцем проживання особи слід розуміти місце, де вона постійно або переважно проживає, тобто більше, ніж в інших місцях, наприклад, під час перебування у відрядженні (ст.17 ЦК).

Крім цього, слід зауважити, що за чинним цивільним кодексом України кожен громадянин має тільки одне місце проживання, а в проєкті нового кодексу вказано, що він може мати їх декілька. Особа сама обирає його, як правило, добровільно, а також може змінити його при здійсненні права вільно пересуватися по території країни.

Чітке визначення місця проживання має велике значення для забезпечення стійкості цивільних правовідносин. З місцем проживання пов'язано припущення, що певна особа присутня завжди в певному місці, хоча в той чи інший проміжок часу цього і не було.

Треба також вказати на значення визначеності місця проживання в області майнового цивільного та цивільно-процесуального права. Наприклад, місцем відкриття спадщини визнається

постійне місце проживання спадкодавця (ст. 529 ЦК), а місцем виконання грошового зобов'язання виступає місце проживання кредитора в момент виникнення зобов'язання (ст. 174 ЦК).

Здатність на пересування і вибір місця проживання виступає одним із суттєвих елементів правоздатності громадян. Сутність даної здатності полягає в тому, що особа, виходячи з своїх прихильностей, здатностей і прагнень, може сама вирішувати питання, в якому напрямку їй пересуватися: чи перетинати адміністративні кордони (держави, області, міста, селища і т.д.), або не робити цього – переміщуватися в межах населеного пункту; де обирати місце свого проживання. Правоздатність тісно пов'язана з особистістю людини. Доки людина існує, вона завжди правоздатна, тобто правоздатність виникає в момент народження людини і зникає в момент її смерті (ст. 9 ЦК). Однак слід мати на увазі, що в деяких випадках, чітко передбачених чинним законодавством, громадянин може бути на певний строк обмеженим в правоздатності (ст. 10 ЦК). Дане обмеження застосовується тільки судом і вважається засобом покарання за вчинення суспільно небезпечного діяння.

Обмеження права громадян на вільне пересування та вибір місця проживання виражається в формі державного примусу. Система і види покарань чітко визначені у Кримінальному кодексі України.

Одним із видів основних покарань є позбавлення волі особи (ст. 63 КК), яке полягає в примусовій ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи. Це покарання може застосовуватися лише тоді, коли воно вказане в санкції статті (частині статті) Кримінального кодексу, а також при заміні довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк у порядку амністії чи помилування (ст.ст. 86, 87 КК). При застосуванні даного виду покарання засуджений обмежується в праві вільного пересування і вибору місця проживання та в деяких інших правах (право на відпочинок, користування своїм часом, вибір місця і часу праці тощо). Його життя і діяльність підпорядковані установленому режиму відбування цього покарання. Стаття 64 КК встановлює строки позбавлення волі - від одного до п'ятнадцяти років. Суд, керуючись загальними засадами призначення покарання, визначає такий строк позбавлення волі, який необхідний і достатній для досягнення мети покарання. Важливою юридичною гарантією недопущення незаконного позбавлення свободи у пересуванні є кримінально-правова відповідальність особи, що провадила дізнання чи попереднє слідство.

Норми адміністративного права України також регламентують обмеження осіб у пересуванні у вигляді адміністративного арешту до 15 діб.

Чинне законодавство передбачає можливість обмеження свободи особам, які скоїли злочини в стані неосудності, з метою застосування до них примусових заходів медичного характеру. Такі ж заходи можуть бути застосовані щодо алкоголіків та наркоманів. Примусові заходи виховного характеру можуть бути застосовані щодо неповнолітніх.

Примус, що забезпечується силою державної влади в межах закону, є ефективним засобом забезпечення виконання кожною особою конституційного обов'язку неухильно додержуватися Конституції України та законів України. Не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незважаючи на великі потенційні можливості, примус є не головним, а крайнім засобом боротьби зі злочинністю та правопорушеннями.

Треба зазначити, що у випадку обмеження правоздатності громадянина одночасно обмежується в відповідних елементах і його діездатність.

Таким чином, можна зробити висновки, що розгляд, аналіз і вивчення норм, які регулюють правовідносини в сфері пересування і вибору місця проживання повинні переслідувати дві

Особисті немайнові права фізичних осіб

цілі: досягнення безумовного дотримання вимог закону та виробітку й пропозицій щодо розвитку останнього. Цього потребує Конституція України. Свобода на пересування та вибір місця проживання віднесені до основних (конституційних) прав людини. Зазначені умови, а також розширення, розвиток сфери духовного спілкування потребують вдосконалення цивільно-правового регулювання даних правовідносин.

Література

1. Агарков М.М., Братусь С.Н. и др. *Гражданское право: Учебник. В 2-х томах. Т.1.* – М.: Юр. издат. НКЮ СССР, 1944. – 419с.
2. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. / За редакцією В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Яценка.* – К.: Юрінком, 1997. – 960 с.
3. *Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р.* – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 624с.
4. Пушкин А.А., Самойленко В.М., Шишка Р.Б. и др. *Гражданское право Украины: Учебник для вузов системы МВД Украины. В 2-х частях. Часть 1.* – Х. : Ун-т внутр.дел: Основа, 1996. – 440с.
5. *Философская энциклопедия, Т.4* – М.: 1967. – 632с.
6. *Цивільний кодекс УРСР: Науково-практичний коментар.* – К., 1981. – 639с.

¹ Философская энциклопедия. - М., 1967. – Т.4 – С.559.